

HOMILETIC CULTURAL HERITAGE AND CONTEMPORARY PREACHING PRACTICE

Ventsislav Popivanov

Sofia University "St. Kliment Ohridski", Bulgaria

ОМИЛЕТИЧНОТО КУЛТУРНО НАСЛЕДСТВО И СЪВРЕМЕННАТА ПРОПОВЕДНИЧЕСКА ПРАКТИКА

Протоiereй Венцислав Попиванов

Софийски университет „Св. Климент Охридски“, България

Abstract: *Christian homiletics as theological art of church preaching is an interesting part of Bulgarian and world cultural heritage through the ages. Documented homilies are material tangible heritage as scriptural monuments of literature history. Oral homiletic tradition is live sacred rhetoric heritage transmitted by church culture, and perfected along religious practice even in times of persecutions, when it would need decades and generations to recover the link of clergy with people by sacred speeches based on works of Holy Fathers and Church Teachers, and on individual God-inspired original creativity. Contemporary homilies and preaching practices as communication between pastors and flock are heritage in risk, because large part of them remains non-documented and not sufficiently analysed as cultural experience. Nowadays the art of bringing divine messages and evangelization of people is transmitted and documented by media, recorded and available to everyone, live, and archived. That innovation supports memory, informational, educational, socialisation, and other effects that enlarge actual and potential publics in space and time.*

Keywords: *Homiletic Heritage; Preaching Effectiveness; Church Rhetoric; Bulgarian Orthodox Church; Pastoral Vocation; Bulgarian Literature; Practical Theology.*

Резюме: *Християнската омилетика като богословско изкуство на църковната проповед е интересна част от българското и световно културно наследство през вековете. Документираните проповеди са движимо материално наследство като писмени паметници на литературната история. Устната*

проповедническа традиция е живо наследство на свещено красноречие предавано от църковната култура и усъвършенствано в хода на религиозната практика, дори във време на гонения, когато ще са нужни десетилетия и поколения за да се възстанови връзката на клира с народа чрез свещени речи въз основа на творенията на Светите отци и църковните учители, както и на индивидуално боговдъхновено оригинално творчество. Съвременните църковни слова и проповеднически практики като комуникация между пастир и стадо са наследство в риск, защото повечето от тях остават недокументирани и недостатъчно анализирани като културен опит. В наши дни изкуството на свеждане на божествените послания до хората и евангелизация на народа се излъчват и документират чрез медиите, записани и достъпни за всички, наживо или архивирани. Тази иновация укрепва мемориалния, информационен, образователен и социализиращ ефекти, които увеличават актуалните и потенциални публики в пространството и времето.

Ключови думи: омилетично наследство; ефективност на проповедта; църковно красноречие; Българска православна църква; пастирско призвание; българска литература; практическо богословие.

Увод

Изкуството на проповедта или църковното красноречие има интересна и богата история, която на Балканите започва с ранното християнство и мисията на светите равноапостолни братя Кирил и Методий. Новозаветната проповед възниква с излизането на Господ Иисус Христос на обществена мисия на тридесетгодишна възраст и свещените събития от земния живот на Спасителя до Възнесението и Слизането на Бог Свети Дух в Христовата Църква. Повече от две хилядолетия вярата се проповядва с боговдъхновена приобщаваща словесност, която достига до човечеството, според заръката на Господ: „идете, научете всички народи,..“ (Матей 28:19), въз основа на древната традиция идваща до нас още при Сътворението. Когато Троицният Бог създаде света със Словото и Премъдростта – Второто лице на Пресветата Живоначална Троица, впоследствие – Въплътения Божи Син, както е казано в Светото Евангелие, според свети апостол и евангелист Йоан Богослов: „В начало беше Словото, и

Словото беше у Бога, и Бог беше Словото“ (Йоан 1:1). Българската словесност, книжовност и култура се гради на тази вяра и се развива за да я проповядва и възпява в молитва и творчество.

Проповедта като част от богослужението

Богослужебната практика включва богато разнообразие на съчетания от молитви и възпоменания на агиографски календарен и пасхалиен принцип. Неразделна част от евхаристийното чинопоследование и повечето други служби, днес у нас проповедта е изместена от дидактичната част – литургията на словото, където обикновено се произнася в други църкви, в края на тайнствената част или евхаристийния канон, когато всички успеят да се присъединят към богослужението за да бъде чути от повече вярващи (Chifliyanov, 1996: p. 231). Проповедта е и най-свободна в композиционно и стилово отношение (Alexandrov, 2018: pp. 64-67) и най-публична реч от цялата църковно-богослужебна комуникация – не само разяснение след апостолското и евангелското четива (след старозаветното преминало на бденията и останалите от него части). Омилетичното творчество е и най-мисионерско, отворено към света и насочено към народните маси, а омилетиката е научно-богословската област, която днес се занимава с живото изкуство на проповедта, с неговите извори и съвременни практики, включително и медийната.

Отделно и свещенството и изобщо присъствието на вярващите в света има измерения на проповед пропорционални на йератичността ина това в каква степен Божиите служители и угодници възплъщават през вековете Божия образ в процеса на представянето на Христовото учение пред народа. В критични обстоятелства проповедта става по-оскъдна и силна, по-актуална и динамична, защото възприемането и ефективността са различни, възпрепятствани или дори негативни (Kudryachov, 2019). Потребността от вдъхновени църковни слова е актуална и налична и до днес (Andonov, 2011). Продължава традицията на нейното произнасяне, повече или по-малко тържествено, с колкото талант е обдарен всеки отделен проповедник по рождение, по силата на тайнството Свещенство и доколкото той развива даденостите си.

И когато десетилетия след обществени преходи и смяна на няколко поколения, връзката на клир и народ някъде не може да се възстанови, едно от ключовите места на подобен застои е художественото църковно произнасяне на свещени текстове, базирани на творенията на Светите Отци и църковните учители, както и на индивидуално боговдъхновено автентично омилетично творчество, понякога достигащо до богословска публицистика. Независимо, че българските православни храмове отдавна не са средище на социалния живот в една модернизирана и светска по конституция държава, а принадлежността към традиционното и доминиращо местно християнско вероизповедание е предимно номинална, проповедта си остава основен инструмент за просвета и интегриране на народа и за въздигането му в нравствено мирогледно отношение. Второстепенната грижа за църковната социална мисия и милосърдието, естетиката и творчеството, благоустройството и благолепието, просветата и образованието, празничността, и обичаите, в духовен план надхвърля икономическите приоритети на туризма, социалните грижи, културния престиж и житейското благополучие, тъй като изявата ѝ е въпрос на съчетание на човешки права и свободи.

Пастирският проповеднически социокултурен опит днес особено се нуждае от съхранение, препредаване, репрезентация, документиране и дигитална достъпност. Изкуството на благовестието и евангелизацията на хората има повече неосъзнат и нереализиран облагородяващ потенциал, отколкото грижи и системна организация изисква за да бъде провеждано подобаващо на високата универсална ценност на светостта спрямо маргинализираните функции на църковните общности в страната ни. Рисковете за иманентно присъщата йеротопия на проповедта, която иконично отправя към трансцедентни съдържания не само като онтология, но и като свръхестествена жива църковно-общностна реалност не надвишават възможностите на тайнствения благодатен живот в православие да генерира един и същ актуален християнски етос през вековете като висша ценност.

Различно е не само усещането, вдъхновението и просвещението, но и отговорността, когато днес има технологична възможност за дистанционно участие богослужение, традиционен прочит на проповеди на светии отпреди векове или хилядолетия, но в удобно за нас време, преведени все по-добре и издадени в подходящ формат. Би следвало ефективността на този дигитален

достъп да е право пропорционална на духовното развитие на съвременните православни християни, които могат да виждат на запис църковни слова от целия свят, произнесени в близкото минало и в настоящ момент, в някои случаи също и от светии. Наличието на преки впечатления, ясни спомени или записки, личен пример и поведенчески модел, чрез православното изповедание вече е излъчвано и документирано от медиите, остава онлайн като запис и се архивира и така става общодостъпно – директно и завинаги и представлява непрестанна проповед за всички: информационно претоварени, привлечани от всички страни и свободни да регулират сами потреблението си.

Църковният амвон днес отдавна е извън светия олтар, но в много храмове е една от най-изящните и интересни части на сакралния мебелиар, носеща разнообразна иконография и символика [Fig. 1]. В различни моменти от богослужението този храмов елемент представя характерни възвишения от библейската история, където са станали свещените събития. Възкачването на амвона, откъдето обикновено се чете Светото Евангелие, а при архиерейска литургия и гласно се взима и дава благословието за това (Chifliyanov, 1996: p. 223), показва и мястото, което заема проповедта в църковния живот и начина, по който свещеното красноречие благославя свисше и възвисява човешките души. Не случайно в древност каменните или мраморни амвони се издигат пред олтара и неговата преграда, а по-късно в североизточната част на наоса, за да не отнемат от въздействието на иконостаса.

В наше време проповедта най-често се изнася в или пред Царските двери – в предолтарната част на солея, откъдето се дава и Свето Причастие. По един или друг начин през вековете, според сана си и на опеделени места в олтара или наоса на храма, благовестителите се издигат над цялото паство, подобно на камбанариите и куполите, за да се подчертае висотата на християнството. А, когато са застанали по-напред сред паството си – в центъра на църквата под купола на храма, проповядващите пастири напомнят за христоцентричността на православните послания, най-важното от които е възкресното.

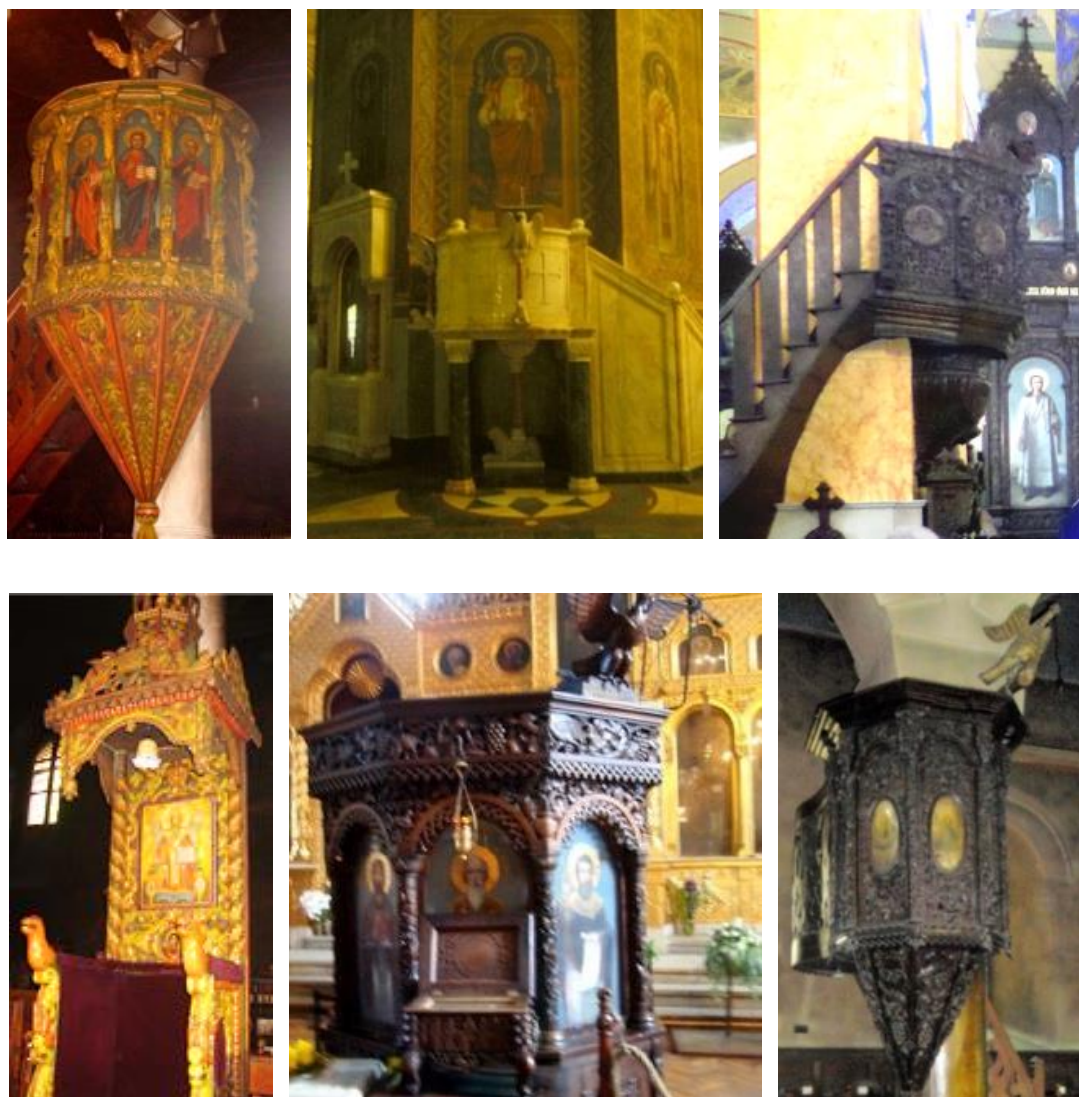

Fig. 1. Различни амвони и трон: в катедралния храм „Въведение Богородично“ в Благоевград, в патриаршеския храм-паметник „Св. Александър Невски“ в София, в храм „Свв. Кирил и Методий“ на пазара в София, в храм „Свети Седмочисленици“ в София и в храм „Вси Светии в Тетевен.

И при проповед от солея или амвона, записките на свещеника заемат поставката за разтворените украсени богослужебни книги – върху украсен статив или аналой с изображение на голяма птица с разперени криле. Някъде целият амвон е на колони с лъвове или ангели или е поставен на крилете на орел, съчетаващ значение на сила и извисяване и напомняш за Разпятието и Евангелието на св. ап. и ев. Йоан Богослов. Другаде птицата е гълъб, каквито се срещат и в украсата на иконостасите и символизират Светия Дух. Но по-характерно е отците да държат кръст и да говорят на вярващите като дори

изваждат от джоба си листче за подсещане и жестикулират... Прието е около тях църковните служители да подреждат нещо, но по-хубаво е, ако и те слушат внимателно проповедта и предстоят в храма.

В църковната практика и християнската история (и иноверните архитектурни аналози) мястото за проповед може да бъде и по-сложно степенувано в пространството, да е динамично (когато проповедникът се движи настрани или напред. Благовестието днес бива и отчасти изнесено, както при богослужение в притвора и пред храма (например, възкресното приветствие и литиите), като и виртуализирано (при излъчване на звук и образ), когато пасомите го възприемат от тонколони на камбанарията или от видеостена, екран, слушалки и др. В храмовото пространство подобни фокусни точки на благовестие се редуват и комбинират творчески като варират от катедрата, архиерейския трон или постамент, през аналоите и певниците, дори и балкона (включително и когато оттам се стига до амвона или иконостасът и дори куполът имат балкон), до два еднакви ли различни амвона (един до, под или зад друг) за отделните чествания, четива и други богослужебни възгласи, песнопения, молитви и др. потребности.

Днес към запазените старинни амвони все още водят стълби, които напомнят за Пресвета Богородица като Стълбица към Небесното царство, както и на духовната лествица на преп Йоан Лествичник, която символизира пътя на християнския аскетичен подвиг. По време на богослужение, понякога дяконите изобразяват светите ангели и предстоят на епископи и свещеници, също така и при катедрата на горното място и когато четат Евангелието или Апостола или само държат богослужебните книги (или проповед на лист в папка, осветителните тела или микрофоните, а последвани и от иподякони и свещоносци, стоят на стъпалата на амвона и солея. Към амвоните днес са добавени прожектори, усилватели на звука, камери, които въпреки съвременния дизайн, успешно се вписват в идеите за светлината и чуваемостта на священото слово по всички краища на света [Fig.2].

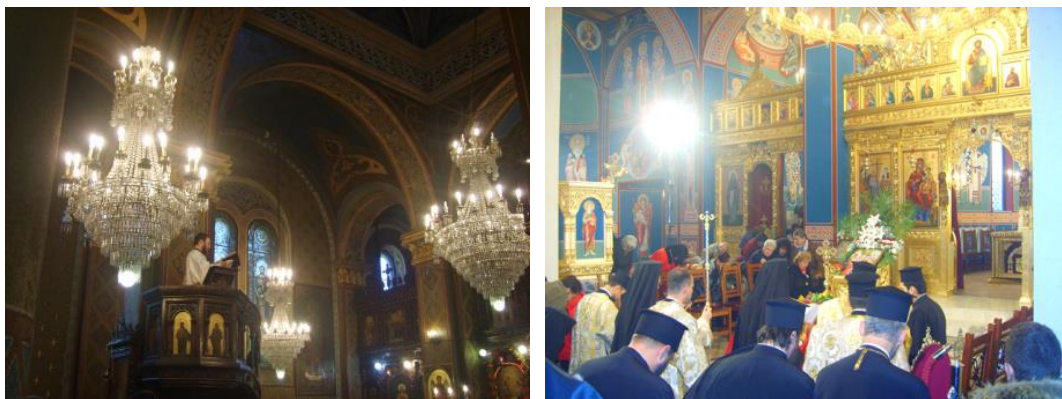

Fig. 2. Амвони по време на храмов празник в Румънската църква „Света Троица в София и при освещаването на новоизградения храм „Въздвижение на Светия и Животворящ Кръст Господен“ в София.

Не във всяка църква има амвон, но навсякъде – и в най-скромния и отдалечен храм – може и следва да се намери възможност за изнасяне на проповед. Независимо от майсторството на проповедниците, очакванията на вярващите и акустиката или посещаемостта на храма, силата на църковните слова е неизменна и облагородяваща, важна част от цялото богослужение. Подготовката на бъдещия клир в духовните учебни заведения е съсредоточена и върху омилетичната проблематика, която се предвижва за последните класове и курсове, при наличие на базова богословска култура. Чрез изучаване на принципи и техники на църковната реторика, запознаване с представителни образци на проповедническо творчество и упражнения в учебните храмове, бъдещите клирици, църковнослужители и учители се подготвят как да се държат и говорят пред хора завладяващо и убедително, адекватно и земно и да организират дейността си ‘рез поддържане на форма и обучение през целия живот.

У нас все още има храмове, където няма клир и църковнослужители, сградите не се поддържат, но хората продължават да ги посещават и искат да има достъп поне да се помолят и да запалят свещ. Някъде хората не са приканени или още не са привикнали да се чувстват като християнска общност – църква, но това не означава, че духовенството не бива да прави нищо за да не ги притеснява. Другаде миряните се събират по традиция, която на места не е прекъсвала и през атеистичния период, помнят оброците, празнуват без служба и стопанисват параклиси, църкви и манастири като туристически места за

отдых. Където районът е обезлюден или незаселен, а вярващите са малцина, трудно се запазва и почти не може да се служи редовно. На много места е прието православно богослужение да се извършва веднъж седмично – в неделя или дори черкуването да е само на Великден, Рождество и на храмовия празник или събор и тогава да е по-масово. Приема се още и, че е достатъчно престижна възможността за осъществяване на около стотина служби годишно, но това положение е несравнимо с храмовете, където Светата Литургия има всеки ден. Най-интересното е, че някои свети места се посещават от туристи и поклонници и са много по-оживени, независимо от това до каква степен са действащи в църковен смисъл или са украсени и подредени. Съвременна практика е в небогослужебно време или при отсъствие на служещи в определеното време, храмовата тишина да се допълни от песнопения на запис. При това положение, проповедите днес достигат навреме до християните чрез църковните брошури или съвременните медии и така отчасти се компенсира създалия се трайно духовен дефицит. Но по този начин досегът до омилетичното изкуство не е напълно автентичен и според стародавните местни традиции и трудно може да се очаква и да се развива като сакрален литературен жанр.

Смисълът на църковната проповед

В християнското ни минало, редовните местни църковни събирания и проповедите на енорийските или манастирски свещенослужители са били естествена част от богослужението, което е било в центъра на социалния живот на българските селища. Когато по нашите земи не е имало гонения, войни, епидемии или природни бедствия, вярващите са се черкували спокойно, според съществуващите стародавни традиции – като всички хора по света. Смисълът на църковната проповед не е само информативен и не се изразява в рутинно консолидиране на социална група или субкултура, въпреки че днес централната социокултурна роля на религиозните общности от миналото е трансформирана. Има храмове, където хората не са приканени или още не са привикнали да се събират като общност – църква. Някъде вярващите са малцина и едва може да се служи – православно богослужение се извършва веднъж седмично в

неделя. Другаде черкуването е само на Великден, Рождество и на храмовия празник или събор и е масово. А някои свети места се посещават от туристи и поклонници и са много по-оживени и това също е възможност за проповед

Амвонът, проповедникът и омилетичните творби не са били само детайл от богослужението, което изконно е ориентирано около Светото евхаристийно причастие, другите църковни тайнства, чинопоследования, треби, и чествания и към съборния молитвен живот като цяло, който се регулира от кръговете на църковния календар. Днес това живо наследство не е само ценен спомен, но е в центъра на упражняването на религиозни права и изразяване на принадлежност към общност и убеждения – вероизповедание. Затова проповедничеството уставно и канонично е сред приоритетите на духовната просвета, катехизация и култура на Българската православна църква – Българска патриаршия, предмет на специална актуализираща се стратегия и правила за нейното приложение (Holy Synod of Bulgarian Orthodox Church, 2012) идващи от свещената традиция.

Още в зората на християнството, в Апостолско правило № 58, е ясно постановено, че: „епископ или презвитер, който не се грижи за клира и за паството си и не ги учи на благочестие“ в църквата се полага „да бъде отлъчен. Ако не престане да нехае и се лени, нека бъде низвергнат“ (Stephanov, 1936: р. 73). Още много е разяснявано през вековете за социалните отговорности на църковния клир към верните и потенциални членове на християнската общност. Няколко века по-късно, свети Василий Велики в посланието си до Амфилохий, глава 27, правило № 91 (Stephanov, 1936: р. 441) споменава, между другото, че „догмите се замълчават, а проповедите се разгласяват“, когато обяснява принципите на неписаното предание или недокументираното по силата на огласителните и тайноводствени обичаи живо църковно духовно наследство.

Чрез непрекъсващото боговдъхновено църковно красноречие на свещенослужителите, посланието на Благовестието от Евангелието достига до ушите на вярващите, очиства душите ни, просвещава умовете, утешава сърцата, вдъхновява делата и облагородява обществените нрави. Днес този висш благодатен процес на християнско идентичностно утвърждаване и усъвършенстване не е приоритетен за гражданското общество, но е основно човешко право и призвание на вероизповедна общност. В наши дни има и други пътища – стратегии за осъществяване на тази древна църковна мисия – да се

въплъщава Христовото евангелско учение в православни църковни практики, адекватни на съвременността и актуалните потребности.

Ефективността на проповедта – в и извън храма и в църковната и светска част на виртуалното пространство – е централен фактор за приобщаване и на невярващите български граждани и за активизиране на формално принадлежащите към *Българската православна църква – Българска патриаршия*, които по ред причини не се интересуват от вътрешния живот на религиозната си общност. Дискусиите свързани с религиозното образование на подрастващите и споделянето на отговорността за тази изконна просветна традиция между университетите, училища, читалища, детски градини и енории, манастири и митрополии, както и чрез неправителствени организации и културни институции, отклоняват вниманието на църквата и обществеността от не по-маловажния въпрос за просветната мисия сред възрастните и от милосърдните аспекти на социалното служение. А без престижно непосредствено присъствие на извисено и представително църковно слово в тези дейности, има риск от профанация и девалвация на църковната катехизация и традиционната празничност.

Омилетиката е съвременна базова практическо-богословска дисциплина, която се изучава през последните години на средното или висше образование по теология. Вече изградените семинаристи и богослови, преди да пристъпят на амвона във времето на стажа си, добре са усвоили повечето останали области на богословието и могат да се осмелят да ги практикуват. Подготовката на проповедта е фокус на богословските знания и умения във всички останали изучавани области. Всеки свещеник е относително квалифициран да произнася омилетични слова, както и да изпълнява песнопения. Но не всеки има таланта и увереността да прави това съвършено и за пример на по-младите си колеги и събратя. При ръкоположението, след съответния изпитателен период, чрез благодатта на тайнството Свещенство, клириците получават дар свисше да бъдат пастири и проповедници, където и да бъдат въдворени. Но това обстоятелство не винаги е съчетано с природен дар-слово или музикална дарба, както е известно от житията на светии, които не са се справяли и са получили още помощ чрез чудесна намеса свисше в отговор на молитвите им. Отсъствието на талант все още не е загубена проповедническата свещено-комуникационна кауза и старанието не би дало добър плод, с Божията помощ.

Наличието на дарби не изключва необходимостта от системно практикуване и предварителна подготовка от сърце.

Днес специалистите по подготовка и произнасяне на проповедта – клирици и богослови – са улеснени в своето изкуство от възможността за достъп до много по-голяма част от оригиналните корпуси на богооткровеното свещено Писание и Предание, отколкото църковниците в миналото. Така църковната реч на светиите от различни епохи сега достига не само елитите, но и всички вярващи. Така съвременните проповедници са по-изкушени да цитират от свещените текстове и съкровищницата на старинната книжнина, отколкото да създават омилетични творби в продължение на църковната традиция.

Особеностите на проповедничеството и до днес се изразяват в творческата актуализация на вечните църковни послания, по възможност на езика на паството. Произтичащите от благовестието насоки на душегрижие се свеждат до ясни виждания и правила, за чиято реализация е предвидено мотивиране на аудиторията от вярващи чрез изкуството на свещеното красноречие. Талантливи проповедници са били повечето от църковните личности от българската история. А българската и славянска писменост и култура са процъфтели вследствие на стремежа на духовенството да подsigури новопокръстеното население с живо слово на говорим език.

В наши дни проактивните и старателни проповедници са призвани да ползват, както древните извори, които да адаптират към практиката на духовното наставление в този свят и аудиторията на войнстващата църква, оглашени и външни хора, така и сборници от проповеди на високо съвременно пастирско ниво, подготвени от висшия клир за улеснение на редовото свещенство. Чрез медиите и технологиите може още да се обогатява и става по-широко достъпна вековната съкровищница на живото и писмено православно омилетично наследство, което се опазва, документира, дигитализира и представя на широката публика. Въпросът е доколко хората днес имат интерес, нагласа и желание да се възползват от тези по-добри възможности. Патриотизмът е само една от причините да се търси баланс между преводни съвременни омилетични трудове на богослови от другите поместни църкви и оригинално местно българско творчество, както през Възраждането (Denev and

Alexandrov, 2007), когато това е бил начин за обособяване на национална църква.

Fig. 3. Проповеди на викарни епископи, архимандрит и енорийски свещеник на Света Литургия и водосвет при откриване на изложба в енорийски център и при посрещане на поклонници, през 2000-те. Фотографии: Личен архив прот. В. П.

В България известна част от свещеничеството все още не се радва на такъв интерес и така значителна посещаемост на богослужението, който да стимулира ярки омилетични творчески и изпълнителски изяви. Затова у нас все още предпочита да се проповядва по-малко, по-незабележимо и ненаатрапващо се за по-светските енорияши. Но това изобщо не означава небрежност в работата или отказ да се противостои на духа на този свят с вдъхновено и красноречиво църковно слово. Не случайно висши клирици, които са по-усърдни проповедници и пастири и издават своите проповеди за улеснение на своите свещеници, достигат и чрез медиите (Karamihaleva, 2013) до по-широка аудитория от вярващи. А ефективността на проповедта е значителна сред по-дълбоко вярващите и църковни хора, които по-редовно посещават храмове и участват в богослужения, тайнства и треби [Fig. 3], а освен това четат и гледат записи на проповеди и познават духовната литература. При репортажите все още няма хомогенно съотношение на формално и неформално фотографско представяне, писмена информация, аудио и видео документиране и живо излъчване на основни събития от църковния живот, поради представителния характер на църковната институцията за цялостния обществен образ на вероизповеданието.

В обобщение на разгледаните дотук особености на връзката наследство-практика в областта на съвременната българската омилетика, бих искал да отбележа, че анализът на този вид църковно богослужебно и мисионерско изкуство и призвание откъм ефективността, която често е неизмерима, има условен характер за целите на бъдещото развитие на този църковен жанр (Stanchev, 1995) и начин на общуване. Любими модели за подготовка и красноречиво произнасяне от амвона на българските църкви и до днес са повече или по-малко старинните омилетични произведения. Но наред с архиви, библиотеки, наръчници, книги, бази данни, сайтове, специализирани електронни библиотеки, извор и пример за съставяне на съвременни проповеди са и аудио или видео записите и живото излъчване и наблюдение, които ни показват много повече от цялостното произнасяне и въздействие на дадена омилия в нейния контекст. Заимстването на преводни материали от съкровищницата на древната и съвременна православна богословска мисъл по света е израз на: евхаристийна съборност, приемство на благодат, предание на свещено църковното словесно изкуство. А оригиналните омилетични

произведения, които възникват по тези образци или при спонтанна изява на църковния етос са ценни паметници на родна духоносна словестност, които заслужават професионално опазване, проучване, презентация и дигитализация.

Литература // References

- Alexandrov, A. (2018).** Homily, Preacher, Audience (in Bulgarian). Sofia, Regional Development Foundation. ISBN: 978-619-91095-0-2, 300 p. // [Александров, А. (2018). Проповед. Проповедник. Слушатели. София, Фондация за регионално развитие].
- Andonov, B. (2011).** Theory of Church Rhetorics (In Bulgarian). Sofia, Iztok-Zapad, ISBN: 978-954-321-870-7, 305 p. // [Андонов, Б. (2011). Теория на църковното красноречие. София, Изток-Запад].
- Chifliyanov, B., V. Rev. (1996).** Liturgics. Sofia, University Press, ISBN: 954-07-0554-1, 305 p. // [Чифлиянов, Б., ставр. ик. (1996). Литургика. София, Университетско издателство].
- Denev, I.; Alexandrov, A. (2007).** Revival Homilies from the Archive of Monastery of Rilla (in Bulgarian). Sofia, Regional Development Foundation. ISBN: 978-954-07-2595-6, 403 p. [Денев, И., Александров, А. (2007). Възрожденски проповеди в Архива на Рилския манастир. София, Фондация за регионално развитие].
- Holy Synod of Bulgarian Orthodox Church, (2012).** Strategy for Spiritual Enlightening, Catechisation, and Culture of Bulgarian Orthodox Church – Bulgarian Patriarchy (in Bulgarian). Available at: https://old.bg-patriarshia.bg/m/index.php?file=strategies_1.xml (Last View: 11-09-2021) // [Свети синод на Българската православна църква (2012). Стратегия за духовна просвета, катехизация и култура на Българската православна църква – Българска патриаршия].
- Karamihaleva, A. (2013).** Like Live Stones: Collection of Interviews (2002 – 2013). Sofia: Art Graph, ISBN: 978-954-9401-81-3, 380 p. // [Карамихалева, А., презв. (2013). Като живи камъни: Сборник с интервюта (2002 – 2013). София: АртГраф].
- Kudryachov, L. Rev. (2019).** How to spoil the impact of homily (in Bulgarian). 28-03-2019. Available at: <https://www.pravoslavie.bg/есеистика/как-да-развалим-въздействието-на-проп/> (Last view: 04-10-2021) // [Кудрячов, Л. , свещ. Как да развалим въздействието на проповедта.
- Stanchev, K. (1995).** Stylistics and Jenres of Old Bulgarian Literature (in Bulgarian). Sofia: Prosveta, ISBN: 954-01-0735-0, 128 p. // [Станчев, К. (1995). Стилистика и жанрове на Старобългарската литература. София: Просвета].

Stephanov, I., V. Rev., ed. (1936). Cannons of Holy Orthodox Church. Sofia: Union of Priests' Brotherhoods, 506 p. // [Стефанов, И., прот., съст. (1936). Правилата на Светата Православна Църква. София: Съюз на свещеническите братства].

The Very Reverend Archpriest Ventsislav Popivanov

*PhD Student, Faculty of Theology, Sofia University "St. Kliment Ohridski", Sofia,
Bulgaria*

Saint Nicholas Church, Buhovo, Sofia, Bulgaria

v_popivanov@abv.bg

INIS SERIES

Онлайн поредица на
интердисциплинарната научна мрежа

Информационно общество

Специално издание, 2022

<http://www.math.bas.bg/vt/inis/series/>

Online Journal of the
Interdisciplinary Scientific Network

Information Society

Special Edition, 2022

ISSN: 2815-4231

Редактори

Галина Богданова

Светослав Косев

Editors

Galina Bogdanova

Svetoslav Kosev

Технически редактори

Николай Ноев

Мирена Тодорова-Екмекджи

Technical Editors

Nikolay Noev

Mirena Todorova-Ekmecki

Издание на:

Институт по математика и
информатика при Българска академия на
науките, България

Published by:

Institute of Mathematics and Informatics
at the Bulgarian Academy of Sciences,
Bulgaria

С помощта на:

Великотърновски университет
„Св. св. Кирил и Методий“, България

Helped by:

“St. Cyril and St. Methodius”
University of Veliko Tarnovo, Bulgaria